

Det Kongelige Danske Haveselskab – 175 år

The Royal Danish Garden Society – 175 years

Keywords: Garden society, Festschrift, Plant introduction, Jubilee, History, Denmark,

Jane Schul

Det Kgl. Danske Haveselskab er et af verdens ældste haveselskaber; det engelske er ældre, men bare med 26 år. Det Kgl. Danske Haveselskab blev stiftet i 1830 af Oberst F. J. d'Origny og under navnet "Selskabet til Blomsterculturens Fremme". Interessen var affødt af tidens ekspansion, der også medførte en ekspansion og eksplosion på det plantemæssige område. Det var de store plantejægeres tid, nye planter kom hjem fra Sydafrika, Asien og det amerikanske kontinent i én ubrudt strøm. Planter som *Dahlia*, *Mahonia* og *Ribes sanguineum*, blodribs stammer alle fra denne periode og navnene på mange af de store jægere kendes i dag som dele af den botaniske nomenklatur. Archibald Menzies – *Pseudotsuga menziesii* = douglasgran – David Douglas. Thomas Drummond – *Phlox drummondii* = sommerflok. Victor Jacquemont – *Betula jaquemontii*. Stilen i haverne var museal og planterne udstilledes som individer, ikke som elementer i et havekunstnerisk anlæg. Det var den botaniske og gartneriske kunnen, der interesserede datiden, ikke den havekunstneriske. Dette gav navn til periodens havestil "Gardenesque", en betegnelse opfundet af den engelske John Claudius Loudon samme år, som Det Kgl. Danske Haveselskab blev grundlagt. Stilen ses i dag på med en vis foragt, fordi man først og fremmest forbinder den med de mere bizarre udtryk fra periodens ud klingning som den tyske fyrst Pückler-Muskau's overflødighedshorn af udplantningsplanter. Ikke desto mindre er det tidens fundamentale interesse for planternes eget potentiale, deres formmæssige karakteristika bragt til fuld udfoldelse gennem en excellent gartnerisk kunnen, der har givet os mange af vores smukkeste parker og solitære træer.

Selskabets væsentligste formål var at øge medlemmernes mulighed for at kunne udveksle viden og planter og lette de mange spændende nyindkøb i udlandet. Derfor var medlemskabet dyrt: 6 Rdl., hvoraf de 4 Rdl. var øremærket til fælles planteindkøb til gunstige priser og til fremskaffelse af frø af "sjældne og skønne fritvoksende planter". Denne seriøse interesse henvendte sig først og fremmest til mændene; blomster betragtedes langt fra som noget kvindeligt – endside kvindagtigt. Ellers havde det næppe været en oberst, der stod som stifteren.

Medlemmerne mødtes til ugentlige sammenkomster. Den første mandag i hver

måned foregik det i den forrige botaniske have bag Charlottenborg, hvor Billedhuggereskolen, Billedhuggerhaven og Charlottenborgs udstillingsbygning ligger i dag. Fra 1834 havde selskabet nemlig fået ny formand, Professor J. Fr. Schouw. Det hævede selskabets renommé op over hobbyplanet, lettede kontakterne til andre landes blomsterelskere og åbnede adgangen til den botaniske have for blomsterselskabets medlemmer. De andre mandage tog man helt ud til Østerbro – langt uden for voldene – hos handeleggartner Ohlsen. Det firma, der senere blev til J. E. Ohlsens Enke.

Få år senere fik selskabet sin første have med både forsøgs-, udstillingshave og tilhørende planteskole på hjørnet af Sortedams Døsseringen og Øster Farimagsgade og etablerede samtidig den første blomsterforretning i Holmens Kanal i København, noget dengang fuldstændig ukendt.

Den første, rigtige have

Selskabets interesser udstræktes efterhånden ud over det rent blomsterdyrkningsmæssige og skiftede i 1834 navn til "Selskabet for Haveculturens Fremme". Samtidig begyndte det efter udenlandsk forbillede at udgive landets første haveblad: *Have-tidende*. Den halve tønde land, man havde lejet på Østerbro blev hurtigt for lille. Efter flere overvejelser flyttede man til et område bag Frederiksberg Allé, nær den nuværende Skt. Thomas Plads. Her lå haveselskabets have de næste 40 år og placeringen kan stadig genfindes på bykortet i form af gadenavnet "Haveselskabets Vej". Planen til den nye have blev tegnet af to af selskabets mest veluddannede medlemmer: Gartner ved Botanisk Have Otto Mørck og Rudolph Rothe, slotsgartner på Fredensborg. Betaling for arbejdet var det samme, som det er den dag i dag – æren: *'Den, som Selskabet overdrager Udførelsen af Anlægget, må finde sin løn i det ham overdragne ærefulde hverv og søge sin Tilfredsstillelse i med de færreste Midler at udrette saameget, som der efter Omstændighederne kan udrettes'*.

Der skulle spares, så anlægsarbejdet blev udført så billigt som muligt, nemlig af de såkaldte 'slaver', betegnelsen for straffefangerne fra Københavns berygtede tugthus-fængsel i Stokhusgade. Træer og buske blev overflyttet fra den gamle have på Østerbro, og man fik et stort antal nye træer og buske fra de kongelige planteskoler. Samtidig skiftede selskabet endnu en gang navn, så det lidt pompøst klingende "Havekultur" blev til det lidt mere fremkommelige "Havedyrkning". Tidens interesse var ikke længere bare for blomster, men også nytteplanter og især frugtavl. Selskabet startede en forsøgsvirksomhed, for at finde frem til hvilke sorter, der var bedst egnede til dyrkning i landet og derefter formidle disse resultater til medlemmerne.

Otto Mørck var død i 1842 og var blevet efterfulgt på posten i Botanisk Have af botanisk gartner Weilbach. Han havde studeret ved det engelske haveselskab have i Chiswich og sendte adskillige grundstammer og podekviste herfra og til haven på

Fredensborg. Også fra førende tyske pomologer indsamledes podekviste og haven blev således den første egentlige forsøgshave i Danmark og kan som sådan betragtes som en forløber for Landbohøjskoleens Pomet. Vidnesbyrd herom kan ses i A. Pedersens store værk om Danmarks Frugtsorter fra perioden fra 1950 og til 1955, hvor adskillige af sorterne beskrives værende indført af Selskabet til Havedyrkningens Fremmes og stående i deres lister fra 1840.

Forsøgene modtog støtte, både fra Indenrigsministeriet og Det kongelige Landshusholdningsselskab og man håbede ved forsøgene at kunne finde frem til sorter, der kunne få nationaløkonomisk betydning og øge eksporten. Der var også en omfattende prøvedyrkning af en lang række nye sorter køkkenurter, grøntsager og blomster. Hvert år rapporteres, hvad der var prøvet og hvordan det faldt ud.

Også kongehuset og adelen interesserede sig for frugtavlens og foranledigede at have-selskabet udfærdigede en kort, populær vejledning i plantning af frugttræer og stod for uddeling af frugttræer til mindre jordbrugere. Man kom hurtigt op på en årlig uddeling på over 1000 frugttræer af alle slags - fordelt over hele landet. En meget vellykket indsats for fremme af frugtavlens i Danmark.

Selskabets egne medlemmer fik også del i de mange frugttræer, idet disse også indgik i de årlige planteuddelinger til medlemmerne. Efterhånden gik det så godt med udviklingen af forsøgshaven, at der nu kunne tilbydes podekviste af forskellige æble- og pæresorter til offentligheden. Der blev også bedrevet forskning i haven. I dag virker det lidt utroligt, men datidens pomologiske teori, fremsat af den belgiske Professor Mons gik på, at frøplanter havde bedre egenskaber end podede. Haven havde i 1847 ansat den umådeligt produktive gartner J. A. Bentzien. Han udvidede forsøgsvirksomheden og hans indsamlede viden gav sig senere udslag i flere bøger, "Den Danske Frugthave" fra 1871 og "Håndbog over dansk Pomologi" fra 1893. På det tidspunkt var teorien dog for længst opgivet og man var vendt tilbage til den podning, som vi stadig producerer frugttræer ved den dag i dag.

Interessen for blomster var dog stadig stor; dette vedblev at være den anden halvdel af selskabets virke. En udstilling af 1700 blomstrende potteplanter i begyndelsen af juni 1839 tiltrak det imponerende antal af 2000 betalende gæster. Her var "...sjældne stedseblomstrende roser, pragteksemplarer af rhododendron, pragtfulde pelargonier, grønlandske planter, smukke calceolarier, nye og sjældne erica, særdeles skønne jomfru-roser og vinterlevkøjer, engelske aurikler..."

Efter en tid i 1840'erne, med hyppige formandsskift og ustabilitet i ledelsen kom selskabet igen ind i smult vande med den højt estimerede Baron Zytphen-Adeler indtrædelse i bestyrelsen som formand i 1862. Formanden genskabte ro og tillid og rettede op på økonomien, mens gartneren rettede op på den forsømte have. De nymodens tæppebede og bede med brogede eksotiske bladplanter fremviste nogle af de mange spæn-

dende plantenyheder: blåkvast (*Ageratum houstonianum*, Mellemamerika, 1835), isbegonier (*Begonia x semperflorens*, Sydamerika, 1847), dukkekrave (*Brachycome iberidifolia*, Australien, 1843) satte hinanden stævne på Frederiksberg. I Selskabets trykte årsberetning introducerede gartneren fænomenet og gav anvisninger på hvordan medlemmerne selv kunne anlægge noget lignende.

Nye tider – nye lokaler

Efterhånden blev pladsen på Haveselskabets Vej trang. Haven blev omklamret af tidens byudvidelse, som det altid har været gartneriers og havers lod. Luften var tung af kulstøv fra industrialismens fremmarch og det gik hårdt ud over både prydværdien af blomsterne og udbyttet af frugt og grønt. Det blev nødvendigt at se sig om efter andre og bedre muligheder for have dyrkning. I 1880 havde selskabet fået sit nuværende navn ved en særlig gunst fra kongehuset som anerkendelse for arbejdet med at udbrede kendskabet til havekulturen. Hans Kgl. Højhed Kronprinsen - den senere Frederik d. 8. - lod sig endda indmelde og betalte tredobbelt kontingent.

Haveselskabet havde det år 50-års jubilæum og det blev markeret med en stor udstilling i Tivoli. Udstillingen var særdeles vellykket: 138 udstillere, næsten 34.000 besøgende, et katalog på 174 sider - og overskud i kassen. Et tilbageblik viste, hvad der var opnået: Trykte plantekataloger, blomsterbutikker, udstillinger og landets første have-tidsskrift. Selskabet kunne opgøre uddelingen af frugttræer til et imponerende tal: 14.300 veltildannede, sunde frugttræer, udsendt over hele landet, ja, sågar til Færøerne. Selskabets formand, kammerherre Fr. Wolfhagen, formulerede det således: *'Der vil ikke kunne nævnes nogen institution, der i samme grad som Selskabet for Havedyrkningens Fremme har bidraget til at udbrede og almindeliggøre sansen for de med en forbedret havekultur forbundne goder'*.

Dette banede vejen for at selskabet to år senere kunne flytte alle sine aktiviteter til en ny adresse på Frederiksberg - med Frederiksberg Have som nabo. Selskabets næstformand, landskabsgartner H.A. Flindt var Rudolph Rothes efterfølger som slotsgartner og Haveinspektør over De Kgl. Lysthaver. Han boede i den højre længe af Prinsens Gård, en del af det ældste slot på stedet. Nabogrunden var et stort, velbeliggende areal, der tidligere havde været driveri-, frugt- og køkkenhave til Frederiksberg Slot. Det var blevet ledigt, da slottet ikke længere skulle bruges til kongelig sommerresidens og indenrigsministeriet accepterede, at Det Kongelige Danske Haveselskab overtog forpagtningen af de 12½ tønder land. Pr. 1.oktober 1882 fik Selskabet en 50-årig kontrakt med ministeriet, for årlig leje af hele arealet på 2600 kr. 2½ td. land blev udlagt til have, resten blev bortforpagtet. Gamle drivhuse, mure og skure blev revet ned og arealet klargjort til den nye funktion som Haveselskabets Have. Andre mure fik lov til at blive stående og kan stadig ses i haven.

Flindt leverede selv tegningen til haven, ligesom han havde gjort til en stor del af landets herregårde. Om der var råd til at betale honorar denne gang, forlyder der desværre ikke noget om. Planter blev igen flyttet fra den gamle til den ny have. Der blev anlagt svungne plæner og busketter, slyngede gange, vandbassin med springvand, stenhøj med lysthus – omgivet af nåletræer og en buksbomkranset rosenhave, der eksisterer den dag i dag. 1 tdr. land var udlagt til driveri og prøvedyrkning af "florblomster", prydplanter. Der opførtes to store, nye væksthuse, det ene til formering og kultivering af potteplanter, det andet som Paradehus med en kold og varm afdeling. Den anden del af Prinsens Gård, den nuværende Kavalerfløj, var blevet ombygget til orangeri af N. Eigtved. Nu blev den indrettet til forsamlings- og udstillingssal, læseværelse med have-tidsskrifter, bestyrelseslokale, arkiv og gartnerbolig.

Fig. 1.
Brøndsalen bygget i 1885

Allerede året efter den officielle indvielse af haven, rykkede Maglekilde og Frederiksberg Brøndanstalt ind. Tidens helseråd var vand! Helst brøndvand. Disse vandkure indebar foruden indtagelsen af brøndvand også rigeligt med motion i smukke omgivelser. Derfor var det at forene det nyttige med det behagelige at give Brøndanstalten lov til at bygge en kursal, udformet som et orangeri i stil med Eigtveds. Her kunne kurgæsterne indtage deres mineralvande fra 5 morgen til 9 formiddag og derefter spadsere i Haven. Resten af tiden stod bygningen til selskabets disposition. Derfor har bygningen stadig det lidt besynderlige navn "Brøndsalen".

De samfundsnyttige opgaver fortsatte. Dels var der hele prøvedyrkningen af blomster, buske, frugt og grønt – dels den voksende, landsomfattende virksomhed med udbredelse af havesagen. Jævnligt opfordrede årsberetningen medlemmerne til at bruge

Selskabets have til inspiration og vejledning: 'Havens plantesamlinger er et gennem mange år ved gartnerisk erfaring meget skarpt sigtet materiale, som rummer noget af det bedste af det, der egner sig for almindelige forhold hos os'.

I mellemtiden var der kommet to nye haveselskaber til, Det jyske Haveselskab i 1873 og Østifternes i 1888. Formålet for begge var dog kun arbejdet med det nytteprægede havebrug i modsætning til Det Kongelige Danske Haveselskab, der var landsdækkende og hvis virksomhed omfattede en langt bredere vifte af aktiviteter. Det var det ældste, havde høj status, men var også det mindste af de tre selskaber. I 1900 blev der etableret et løvformeligt samarbejde mellem de tre haveselskaber: De samvirkende danske Haveselskaber, der skulle løse fællesopgaver, bl.a. til udgivelsen af samvirkets blad *Haven*, der blev sendt til alle medlemmerne af de tre foreninger. Fællesforeningen De samvirkende danske Haveselskaber var både naturlig og nødvendig.

Brud med klunketiden

Efterhånden ophørte prøvedyrkningen i haven; der var andre virksomheder, der tog sig af det, statslige som private som fx det tidligere nævnte frøfirma Ohlsens Enke. I 1908 blev en del af det anvendte område derfor inddraget i selve haveanlægget og det medførte en ændring. Den unge, dynamiske havearkitekt Erstad-Jørgensen var blevet medlem af bestyrelsen og Flindts bølgede linier var ikke længere moderne. Snorlige gange blev nu flankeret af blomsterrabatter og regelrette græsplæner. Der blev opsat pergola langs de gamle mure fra slotshavens tid. Så kom turen til havens centrale del, dammen med stenhøj og lysthus. Det tætte buskads omkring dammen blev hugget ned og søbredden blev tilplantet med tidens nyeste havemode inden for stauder, sump- og vandplanter. Senere kom turen til den bagvedliggende høj. Det gamle lysthus blev fjernet og erstattet af en arkitektonisk, flisebelagt plads med rektangulært springvandsbassin. Erstad-Jørgensen havde tegnet det nye anlæg, så det fremstod som et sluttet rum, indhegnet af lave mure og med en glasoverdækket siddeplads. Resten af arealet blev på hans opfordring lejet ud til Københavns Boldklub til tennisbaner og til småhaver for selskabets medlemmer.

Haveselskabets have blev år for år mere tidssvarende og tiltrækkende for både medlemmer og besøgende. Haven havde i denne periode en utrolig dygtig gartner, J. K. Jørgensen, der med lige sikker sans arrangerede udstillinger og beplantninger. Der blev indrettet hyggelige siddepladser, partiet foran Brøndsalen blev omlagt til en åben græsplæne, omgivet af rosenrabatter, haven fik nyt, hvidmalet indgangsparti, som vi har fornøjelsen af stadigvæk, også tegnet af havens arkitekt Erstad-Jørgensen. Alt dette gav anledning til endnu en ændring af Selskabets love i 1918. Det kongelige Danske Haveselskabs formål blev nu formuleret som 'at virke for havebrugets og havekunstens fremme'.

Desværre fik selskabet i denne periode en formand, der ikke havde helt denne holdning. I slutningen af 1915 var Landbohøjskolens professor i økonomisk havebrug, Alfred Bruun blevet valgt til formand. Han var fagmand, men meget lidt interesseret i at udvikle selskabet. Forholdet mellem den forsigtige professor og den dynamiske havearkitekt Erstad-Jørgensen kom til en kollision på generalforsamlingen og Erstad-Jørgensen måtte forlade bestyrelsen. G.N. Brandt, der på det tidspunkt var stadsgartner i Gentofte og lektor ved Kunstakademiet, eksponerede sagen om Haveselskabet i en lang, nærgående artikel i bladet *Gartnertidende*, maj 1922. Dens skarpe, men veldokumenterede analyse mandede ud i, at institutionen havde svigtet sine primære opgaver og lukket sig om sig selv:

"Det er kun rimeligt i Gartner-Tidende at fremsætte en kritik af Selskabets virksomhed og at fremsætte den netop nu, da det snart hundredårige Selskab er ved ganske at svigte sit landsomfattende, vidtløftige formål, for under tryk af de udelukkende i selve haven egennyttigt interesserede medlemmer, at synke ned til at blive en statsunderstøttet andelskolonihave for bedre folk på Frederiksberg."

Brandt bebrejdede Haveselskabet, at det ikke gjorde nok for at tiltrække flere medlemmer, f.eks. ved plantepatologisk og havekunstnerisk konsulentvirksomhed, besøg i smukke privathaver, hvervekampagner rettet mod de mange nye havebyer, adgang til Haven for beslægtede selskaber m.m.

"At Selskabet ikke ved egen hjælp formår at rejse sig fra sin fornedrelse, må de, der overværede den sidste generalforsamling, anse for givet. Til en skarp, men saglig kritik svarede bestyrelsen intet; og fra medlemmerne fremkom som bidrag til rådslagning om havebrugets fremme i Danmark kun en klage over en sandkasse samt over Havens toiletter!"

Brandt slutter sin artikel med en opfordring til sine kollegaer - fagfællerne fra gartnerstanden - om at indmelde sig i Haveselskabet for derved at fastholde Selskabets oprindelige, ideale og almennyttige formål. (Den opfordring vil jeg gerne tilslutte mig!). Brandt mente, at kun derved kunne der dæmmes op for den udvanding af selskabets betydning, der skete i og med at det kun var personer med bopæl i havens nærhed, der løste medlemskab. Og ikke for Havesagens skyld - men for at få adgang til selskabets dejlige, lukkede mønsterhave.

Brandts opfordring blev ikke efterfulgt i nævneværdig grad, men kritikken - der blev fulgt op af et indlæg af den forsmåede Erstad-Jørgensen - banede vej for et nyt kapitel i selskabets historie. Professor A. Bruun kunne ikke sidde anklagen for vantøgt af Det kongelige Danske Haveselskab overhørig og nedlagde sit mandat kort efter.

Et andet punkt i G.N. Brandts artikel var en understregning af behovet for at få registreret de truede herregårdshaver, mens tid var. Det var en opgave, som han mente at Det kongelige Danske Haveselskab var selvskreven til at tage sig af. Dette ønske blev gentaget ved generalforsamlingen 1924 af den meget historisk interesserede havearki-

tekt Johannes Tholle. Bestyrelsen besluttede at forsøge projektet sat i værk og rettede henvendelse til Landbohøjskolen, hvor havearkitekten Georg Georgsen var ansat. Han blev leder af herregårdshave-projektet, sammen med kolleger fra Kunstakademiet, Majoratsudvalget, Nationalmuseet, Foreningen for Naturfredning og Ny Carlsbergfondet. Opgaven blev gennemført af elever fra Kunstakademiet og Landbohøjskolen under kyndig lærervejledning. Arbejdet indledtes 1924 med opmåling af parken på Lerchenborg og registreringen fortsatte de følgende mange år, indtil 2. verdenskrig satte en stopper for arbejdet. Georg Georgsen redigerede hæfterne, som høstede megen anerkendelse i fagkredse. Det blev et projekt af blivende værdi for registreringen af dansk havekunsts historie. Et arbejde, det ville være nærliggende at tage fat i igen. Både for at få færdiggjort det afbrudte arbejde, men i højeste grad også for at finde ud af, hvad der så er sket med de allerede registrerede haver i de mellem-liggende ca. 70-80 år. Her ligger muligheden for et nyt, stort projekt.

Fig. 2.
Spejlbassin fra 1922, kantet
med blomstrende Rhododen-
dron. Kvindefigur i bronze
opstillet i 1968 af Henrik
Starcke. Lysthuset i
baggrunden er fra 1985.

I oktober 1922 var selskabet kommet sig så meget ovenpå G.N. Brandts kritik, at man turde binde an med endnu en udvidelse af haven. Under ledelse af I.P. Andersen blev det til et anlæg med et klassisk, regelmæssigt anlæg omkring en frodig beplantning. Højen blev centrum i det nye anlæg, der skabte den lange akse og det afsluttende spejlbassin, som vi kender fra haven i dag. Fra Glorup havde man fået 14 mandshøje zinkstatuer fra den græske gudeverden samt 12 havevaser, der ville blive hjemløse ved herregårdshavens forestående forenkling. Disse kom til at indgå i det nye anlæg. Den udvidede have blev et af landets smukkeste haveanlæg – og blev berømt som sådan. Det var dog ikke ensbetydende med, at det helt fandt nåde for de toneangivende

havearkitekters øjne. Dengang som nu havde en del et lidt ambivalent forhold til Selskabets Have. Georg Georgsen, lektor og senere professor ved Landbohøjskolen, funderede over årsagen i en artikel i tidsskriftet *Havekunst* 1928. Han syntes at haven var dejlig – og forfærdelig på samme tid, men kom frem til en meget rigtig konklusion:

"Fejlen har været denne, at fagfolks ærlige kritik har været lige så blind som amatørernes ægte begejstring. Haveselskabets Have er hverken en villahave eller et offentligt anlæg og hverken kan eller skal være det og må derfor ikke sammenlignes og dømmes efter sådanne anlæg, men alene efter det rigtige mål, nemlig efter i hvor høj grad den løste opgave opfylder sit formål. Denne haves formål er noget specielt; mens villahaven skabes for én familie og det offentlige anlæg for alle, henvider Haveselskabets Have sig til en kreds af mennesker, medlemmer, der venter eller bør vente, at den have er en alsidig vejledning i havekunst. Der har vi Havens egentlige formål. Den skal være forbillede både for den private og den offentlige have, uden at være nogen af delene. Den skal være en demonstration af haveelementerne i alle udviklingstrin og alle kombinationer. Den skal vise en ung have og en gammel have, skal give streng form og største frihed, være en levende, alsidig udstilling, skal derfor stadig være i bevægelse, i forandring."

Denne konklusion holder efter min bedste overbevisning den dag i dag.

100 år

Det kongelige Danske Haveselskabs 100-års jubilæum i 1930 blev fejret på behørig vis, men kom også til at markere afslutningen på en epoke. Kort tid efter døde den legendariske gartnerkunstner J. K. Jørgensen, der havde været havens sjæl gennem 23 år. Samtidig forsvandt statstilskuddet og selskabet måtte til at klare sig for egne midler. Der blev strammere vilkår for kontrakten med staten om leje af jorden. Den internationale depression satte sine spor alle vegne, pengene blev mindre, og det samme gjorde medlemstallet. Der blev ikke råd til de mange nyanlæg, men sten var billige, så havens store midtparti med søen og højen blev i 1935 omdannet til et dramatisk og kraftfuldt anlæg med kløft og stenbro. Det rustikke landskab har holdt godt og formidler stadig højdeforskellen. Anlægget fik også rosende omtale i tidsskriftet *Havekunst* i en artikel af Erstad-Jørgensen. Alligevel voksede utilfredsheden med overgartneren og den i flere betydninger af ordet gamle ledelse. Fagfolk, heriblandt Erstad-Jørgensen og bladet *Havens* redaktør, professor Hother Paludan foreslog en ny bestyrelse, med repræsentation af den unge generation af havearkitekter: Troels Erstad (søn af Erstad-Jørgensen) og Erna Sonne Friis. De satte et stort arbejde med omlægninger og forbedringer for Haven på Frederiksberg Runddel iværk og i 1947 kunne man præsentere en samlet plan:

"Den opgave, Haveselskabets Have skal løse, er jo at vise værdifulde plantearter og -sorter og deres anvendelsesmuligheder i Haver. Derfor er det en god form, Haven har fået med

de mange særhaver, der grupperer sig om den store landskabelige Have. En spadseretur gennem Haven fører naturligt fra det ene til det andet. Men forbedringer vil altid være påkrævet, dels fordi al stilstand er tilbagegang, og dels fordi der stadig fremkommer nye værdifulde planterarter, som medlemmerne bør stifte bekendtskab med.”

Planen har været langtidsholdbar og er stadig grundlaget for haven på Frederiksberg. Alligevel – alle de gode planer og ideer til trods var og blev økonomien dårlig. Selskabet stod lige overfor at likvidere, da Troels Erstad fik idéen til en redningsplan: at oprette en anlægsgartnerskole. Det ville hjælpe på arbejdskraftmangelen, styrke selskabets image som en samfundsgavnlig institution og opfylde et stort behov for en praktisk og teoretisk skole for anlægsgartnere og havearkitekter. Troels Erstad blev direktør, fagfolk som professor Hother Paludan og havearkitekterne Georg Boye, Erna Sonne Friis, Eywin Langkilde og udvalgte anlægsgartnermestre blev undervisere. Desværre varede glæden kun kort. Troels Erstad døde i oktober 1949. Han og Erna Sonne Friis nåede dog at sætte sig dybe spor med deres moderne, naturinspirerede, uprætentiøse havekunst. I bladet Haven skrev Georg Boye, der blev leder af anlægsgartnerskolen:

”For den der er kommet ud over det primitive stadium, hvor hver enkelt blomst eller busk anses for smuk i sig selv, og stiller visse krav til samspillet mellem de enkelte planters former og farver, vil det være en vældig støtte, om beplantningen planlægges ud fra et bestemt ledemotiv. I Det kongelige Danske Haveselskabs have har man i de senere år koncentreret sig om at bringe orden i det farvekaos, der let bliver resultatet, når haven gerne skal rumme alt, hvad man kan tænke sig af frilandsblomster. Man har – for at blive i musikbilledet – sorteret noderne og forvandlet en ulidelig larm til snart blid og indsmigrende snart stærk og brusende musik. Det kan gøres med farver, men også med former og vækstlighed.”

Fig. 3.
Hækhaven med skærmlilje
(*Agapanthus*) og den fredede
gartnerbolig i baggrunden.

Den store satsning 1955

I 1955 kunne selskabet fejre 125 års jubilæum. Der var ikke mange penge at gøre godt med, men bestyrelsen valgte at sætte alle sejl til. Jubilæet markeredes af en storslået udstilling i Selskabets Have, hvor tidens førende havearkitekter og gartnere skulle anlægge modelhaver med en række forskellige temaer og udstillingen skulle strække sig over hele sommersæsonen. Pengene blev skaffet gennem fonde, bidragsydere og samarbejdspartnere og Dronning Ingrid åbnede udstillingen 3. maj. 1955. Haven og bygningerne var shinet op, og hovedparten af den sydlige del var omlagt til udstillingen '17 haver i en'. Hver af de 17 små haver var skabt i samarbejde mellem en havearkitekt, en anlægsgartner og en planteskole. Her var haver for børn, blinde, plantesamlere, farveæsteter, travle og dovne. Blandt de deltagende havearkitekter var Eigil Kiær, Ingwer Ingwersen, Erna Sonne Friis, Agnete og Erik Mygind, Eywin Langkilde, Morten Klint, Georg Boye, Knud Preisler og Åge Nicholaisen.

Her var mange forskellige konkrete bud på indretning af haver, på planter, belægningstyper, hegn, haveskulptur, havemøbler, redskaber og mere. Mange besøgende vendte tilbage den ene gang efter den anden for at følge havernes plantemæssige udvikling. Da udstillingen lukkede i begyndelsen af oktober, var der udelt glæde hos arrangørerne. Besøgstallet var nået op på 79.000, og Det kongelige Danske Haveselskab havde fået opmærksomhed som aldrig før i dets historie. Desværre havde det også været en dyr satsning, kontingentet og medlemslejen blev forhøjet og regnskaber og budgetter blev gransket.

Professor Paludan og Georg Boye foreslog at løsningen kunne findes ved sammenlutning af de tre haveselskaber. De to yngre haveselskaber havde stor folkelig opbakning og fik statstilskud, mens det gamle moderselskab havde haven! Et landsomfattende haveselskab med hovedsæde på Frederiksberg Runddel ville have en vældig slagkraft, og kunne få samme betydning som det engelske 'The Royal Horticultural Society'- mente de to forslagsstillere. De to andre haveselskaber udtrykte, at det ville være storartet om der kun eksisterede ét haveselskab – helst deres eget - dog var der også mange værdier i det bestående og uoverstigelige hindringer for en forening, foreningskultur osv. Sådan har det været lige siden!

Det kongelige Danske Haveselskab indgik dog et samarbejde med Østifterne om afholdelse af udstillinger og arrangementer i Haven på Frederiksberg. Det blev en stor succes. Det startede i 1958 med udstillingen 'Brug det bedste på rette plads', der viste gode planter, fliser, redskaber, bekæmpelsesmidler og meget andet aktuelt for havefolk. Året efter lavede havearkitekt Eywin Langkilde en udstilling om 'Blomster i hjemmet', 1960 kom en om 'Hængende haver', der især henvendte sig til de mange besøgende med altan, terrasse og atriumgårde. Senere kom en udstilling om moden i blomster og 'Stuen i haven – haven i stuen'; en sikker succes.

Anlægsgartnereskolen, der i 1949 blev introduceret som både en redningsplanke og en værdig opgave for selskabet, var der ikke længere brug for. Der var sket en ændring af uddannelsen inden for anlægsgartneriet i slutningen af 50'erne og undervisningen ophørte 1963. Økonomien var fortsat meget skrøbelig, arbejdslønningerne steg og steg og haven var og blev vedligeholdelses-krævende. I 1970 fik Haveselskabet henvendelse fra Danmarks Naturfredningsforening, der var interesseret i at indgå samarbejde. Foreningen tilbød en klækkelig årlig leje for de to hovedbygninger, Kavalersfløjen og Brøndsalen, samt at overtage dets regnskabsføring og i øvrigt være behjælpelig i økonomiske og juridiske spørgsmål. Det var en stor lettelse og nu indledes en periode med nye økonomiske og driftsmæssige vilkår for Haveselskabet. Frederiksberg Kommune betalte ejendomsskatter og ydede andre tilskud til Haveselskabet, ligesom de gratis stillede en gartnermedhjælp til rådighed. Det samme gjorde Boligministeriet. Betingelsen var dog et modkrav om fri adgang til haven. I 1974 lykkedes det på generalforsamling at få vedtaget forslaget om at åbne haven for offentligheden. Havens eksklusivitet var ikke længere i lige så høj kurs i de demokratiske halvfjerdserne – og der var næppe heller noget alternativ, hvis Selskabet skulle fortsætte.

Fig. 4. Dufthaven.

Den offentlige have

Beslutningen resulterede ikke overraskende i en flugt af gamle medlemmer. Hvorfor betale årskontingent, når der er fri adgang til haven for alle og enhver? Alliancen med Naturfredningsforeningen havde betydet et økonomisk og administrativt løft, men medlemstallet var til gengæld blevet katastrofalt. Der måtte skabes ny opmærksomhed om selskabet. Anledningen lå lige for, endnu et jubilæum. I 1980 fyldte Selskabet 150 år og begivenheden blev fejret med en meget bred vifte af udstillinger og arrangementer i samarbejde med en række brancheforeninger, blomsterselskaber, planteskoler mm., der på skift viste temaudstillinger. Missionen lykkedes, medlemstallet steg over 40%! Gennem 80'erne blev der etableret mange nye anlæg. Et af de mest notable var Eywin Langkildes vandhave, med Gerhard Hennings frodige kvindefigur.

15 års tæt samarbejde med Naturfredningsforeningen ophørte med udgangen af 1985. Det kongelige Danske Haveselskab var parat til selv at overtage administrationen og Brøndsalen. Partnerskabets opløsning faldt sammen med flere personskift. Ved generalforsamlingen 1987 trak den 75-årige formand Jørgen Ohlsen sig tilbage til sit otium (igen Ohlsens Enke) – efter et langt og aktivt liv i havebranchens tjeneste. Han blev efterfulgt af næstformanden, stadsgartner på Frederiksberg Tove Christensen.

I 1990 blev der stiftet et anpartsselskab til varetagelse af Haveselskabets forretningsmæssige interesser, bl.a. med henblik på etablering af en livsstilbutik, som ny indtjeningskilde for selskabet. Forretningen førte et eksklusivt sortiment af udstyr og ting for haveelskeren: Redskaber, specialfremstillede potter og krukke, international have-litteratur osv. Interessen for haver var glødende og markedet for haverelaterede livsstilssignaler tilsvarende. Brøndsalen blev restaureret takket været en donation fra Velux Fonden på 2,3 mill.kr, så den kunne udlejes til såvel sociale begivenheder som udstillinger. Paradehuset skulle også tjene penge - og opfylde nye funktioner. Stedet repræsenterede en mere end 100-årig tradition som klassisk paradehus med stenlandskab og subtropiske planter, men i 1996 blev alt ryddet. Nu skulle drivhuset bruges til udstillinger og workshops og udlejes til firma- og privatfester.

Solstrålehistorien om driftighed og fremgang endte brat i efteråret 1997. En måned senere trådte Haveselskabet i betalingsstandsning. Der viste sig at være et kaotisk rod i regnskaber og bogholderi og haven var midt i al det markeds-mæssige hurlumhej blevet groft underprioriteret. Selskabets interne forhold blev eksponeret i pressen - en noget blakket historie, der indeholdt elementer som interne magtkampe, bestyrelsens ansvarsforflygtigelse, åndemaneri, fortielse af oplysninger og skjulte revisorkommentarer. Den daglige ledelse blev overtaget af en midlertidig ansat leder og bestyrelsen. Ved generalforsamlingen 1998 blev medlemmerne orienteret om situationen. Det totale underskud for 1997 – for Anpartsselskabet og Haveselskabet tilsammen – beløb sig til

over 5½ mill.kr. Formanden trådte tilbage, tilskuddet fra Frederiksberg Kommune forsvandt, selvom haven i høj grad benyttes af kommunens borgere.

Ved to ekstraordinære generalforsamlinger i nov./dec. 1998 blev vedtaget et nyt sæt vedtægter for det overlevende selskab. Der kom nye formålsparagraffer og ny bestyrelsesstruktur. I dag drives haven af 2 gartnere og et skiftende antal langtidslidige, mens resten af arbejdet varetages af 7 ulønnede bestyrelsesmedlemmer. Vi er henvist til at klare os uden støtte, kun medlemsindtægterne og bidragene fra den nødvendige udlejning af Brøndsal og Paradehus. Af medlemsbidragene går halvdelen til driften af haven og den anden halvdel til udgivelsen af medlemsbladet. De første par år efter rekonstruktionen var selskabet så heldig at have en bestyrelsesformand, cand. polit. Jeanette Sporleder Ebbesen, der som meget regnskabskyndig sørgede for, at økonomien blev bragt på fode igen og afpasset forholdene. Vi kan i dag svare enhver sit og har en mager, men sund økonomi. Efter generalforsamlingen i 2001 har undertegnede overtaget formandshvervet.

Vi er ligeledes heldige at have en meget engageret overgartner, Michael Tilbury, som har gjort en meget stor indsats for at højne den almindelige vedligeholdelsesstandard, så vidt det har kunnet lade sig gøre med de begrænsede driftsbudgetter. Bestyrelsen har sat en række initiativer i gang. Havens standard søges forbedret gennem nyanlæg af de mest nedslidte områder, bl.a. er Hans Petersens japansk-inspirerede, men meget forfaldne have overfor søen nu omdannet til temahave for græsser, sponsoreret af Overdam Planteskole og tegnet af undertegnede. For samme honorar som Rudolph Rothens i sin tid. Der er udgivet en lille folder med plan over haven og korte træk af dens historie. Iværksat en registrering af havens træer og buske med henblik på en diskret, men tydelig skiltning af havens vækster, hvoraf mange er både meget gamle og ganske sjældne. Havens historie er blevet skrevet til vores 175 års jubilæum i 2005.

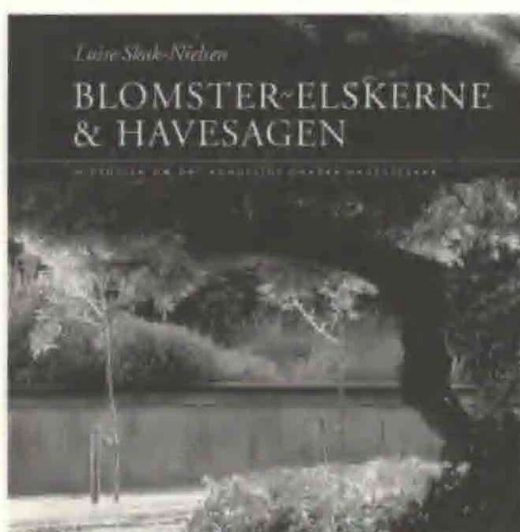

Fig. 5. Omslag til Luise Skak-Nielsens jubilæumsbog.

Forfatter er etnolog Luise Skak-Nielsen. Bogen har til formål at synliggøre Det Kgl. Danske Haveselskabs rolle som fødselshjælper for havesagen i Danmark, en rolle som kun har været yderst sporadisk berørt i andre værker. Samtidig kan bogen tilvejebringe et forsvarligt grundlag for kommende restaureringsprojekter og deraf følgende fondsansøgninger. Behovet for generøse havevenner og blomsterelskere har fulgt selskabet gennem alle årene. Aktuell er således stadig tidligere formand, professor Thorkil Jensens udtalelse fra 1956: Vi mangler en mæcen!